

Овсянюк-Бердадіна О. Ф.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та публічного управління
Тернопільського національного економічного університету*

Крисько Ж. Л.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та публічного управління
Тернопільського національного економічного університету*

Ovsyanyuk-Berdadina O. F.

*Candidate of Economic Sciences, Associated Professor,
Associated Professor of the Management and
Public Administration Department
Ternopil National Economic University*

Krys'ko Zh. L.

*Candidate of Economic Sciences, Associated Professor,
Associated Professor of the Management and
Public Administration Department
Ternopil National Economic University*

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ СУСПІЛЬНИХ ПРОБЛЕМ: ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ТА АКТИВІЗАЦІЇ

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AS AN INNOVATIONAL DEVICE OF SOCIAL PROBLEM SOLUTION: FORMATION AND ACTIVATION CONDITIONS

Анотація. У роботі розглянуто передумови становлення соціального підприємництва, визначено його функціональне господарське і суспільне призначення, окреслено шляхи активізації його розвитку з метою створення ним соціальних цінностей та вирішення економічних проблем. Обґрунтовано необхідність створення якісної інституційної бази для становлення соціального підприємництва та окреслено доцільні кроки для розвитку соціальних підприємств для виконання ними соціальної місії.

Ключові слова: суспільні проблеми, соціальні цінності, соціальне підприємництво.

Вступ та постановка проблеми. На сьогодні в Україні поширення соціального підприємництва носить фрагментарний характер та перебуває на початковій стадії розвитку. Частина вітчизняних підприємців та науковців ототожнюють поняття соціальної відповідальності та соціального підприємництва. Однак існує принципова відмінність між цими двома економічними категоріями, оскільки метою діяльності комерційного підприємства є отримання прибутку для розширення бізнесу, а соціального – отримання прибутку для вирішення соціальних проблем. Звичайне комерційне підприємство для вирішення внутрішніх соціальних та загальних проблем спрямовує лише частину прибутку або інших ресурсів, у той час як соціальне весь прибуток спрямовує для вирішення суспільних проблем. Очевидно, що держава як інституція в соціально-орієнтованій ринковій економіці, яка зобов'язана вирішувати ліву частину соціальних проблем, має бути зацікавлена у створенні та розвитку соціального підприємництва, яке не лише вирішуватиме соціальну місію, але й забезпечуватиме низку інших взаємопов'язаних завдань – створення робочих місць, виробництво продукції, надання послуг, виконання робіт та, як наслідок, створення доданої вартості в макроекономічному вимірі. Це актуалізує необхідність створення якісної інституційної бази для становлення соціального

підприємництва. Враховуючи те, що для успішного функціонування соціального підприємництва необхідні раціонально побудовані економічні та управлінські механізми, існує прагматика необхідності окреслення доцільних стратегій розвитку соціальних підприємств для виконання ними соціальної місії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням соціальних аспектів підприємництва займалися вчені О. Архипчик, М. Баталіна, В. Бобров, Г. Осовська, Д. Розенберг, О. Сандакова, Е. Уткін та ін. При цьому феномен соціального підприємництва у вітчизняній економічній системі розглянуто недостатньо, що визначає потребу у вивченні економічних та суспільних передумов становлення та активізації розвитку соціального підприємництва.

Метою даної роботи є компаративний аналіз інституту соціального підприємництва через зріз передумов його становлення та активізації з метою подальшої імплементації для вирішення суспільних проблем.

Результати дослідження. Історично соціальне підприємство започаткувалося як альтернативний підхід до першочергового накопичення доходів у приватному секторі. Зокрема, у XVII ст. голландець Пітер Корнеліус розробив модель організації соціально орієнтованого виробництва, а в XIX ст. в Англії, у місті Халл непрацевлаштовані мельники відновили роботу старого млину з метою виробни-

цтва борошна для своїх сімей та решти громади, яка бідувала. Місією їх діяльності була насамперед соціальна, а не комерційна діяльність. У подальшому ідеї соціального підприємництва були розвинуті у працях Роберта Оуена, який закликав робітників засновувати об'єднання виробників із спільною власністю на засоби виробництва. Він обґрунтував ідею створення кооперативів не лише з комерційної точки зору, але й як соціальні підприємства, які б працювали для громади та об'єднували потреби місцевих жителів та підприємництва.

Піонерами соціальних підприємств можна вважати кооперативи, які перебували у колективній формі власності працівників, які мали виключне право на членство в кооперативі. У 1978 р. у Великій Британії була обґрунтована концепція соціального підприємства, діяльність якого уособлювала основні правила кооперативу, що базується на спільній власності, та відповідала принципам економічної, соціальної та екологічної ефективності. Основна ідея даної концепції лягла в основу найбільш поширеного визначення соціального підприємства як юридично зареєстрованої організації, яка перебуває у спільній власності, заснована на принципах рівної частки власності та вирішує суспільні та екологічні проблеми [3].

Таким чином, суспільне багатство та екологічні вигоди є невід'ємною частиною цілей діяльності соціального підприємства, на досягнення яких воно скеровує основну частину прибутку. Ефективність діяльності соціального підприємства вимірюється потрійним результатом діяльності – економічним, екологічним та соціальним.

Організаційним базисом діяльності соціального підприємства є такі принципи:

- підприємство перебуває у спільній та рівній власності його членів;
- демократичний стиль прийняття рішень;
- отримані доходи інвестуються в підприємство, а також спрямовуються на соціальні та екологічні цілі;
- місія соціального підприємства спрямовується на створення суспільного багатства, а не на отримання приватного капіталу. У цьому аспекті суспільне багатство можна визначити як результати, отримані суспільством унаслідок задоволення його запитів.

Основною відмінністю соціального підприємства від суто благодійної організації є те, що для власної діяльності воно використовує бізнесову модель управління, враховує закони бізнесу та націлюється на отримання прибутку. Принциповою відмінністю соціального підприємства від феномену соціальної відповідальності бізнесу є добровільність застосування останньої для вирішення соціальних проблем та вирішення соціальних запитів суспільства за допомогою комерційних підходів. Наприклад, перукарня, яка вирішила стати соціально відповідальною, може регулярно надавати безоплатні послуги для певних верств населення та організувати інші проекти для громади, однак основна мета її діяльності – в отриманні прибутку, а не у вирішенні проблем певних груп населення. Соціальна перукарня насамперед створюється для вирішення конкретної соціальної проблеми, це прописується в її статутних документах, тобто надання перукарських послуг буде інструментом отримання прибутку, який спрямовуватиметься для вирішення соціальних цілей. У цьому ж напрямку варіантом створення соціального підприємства – перукарні може бути її створення для працевлаштування людей з особливими потребами.

Таким чином, метою соціального підприємства є: зміна існуючого небажаного соціального стану на більш бажаний; вирішення соціальної проблеми через досягнення потрійного результату – соціально-еколого-еко-

номічного ефекту. При цьому економічна ефективність виражається в незалежності і прибутковості, соціальна ефективність – у досягненні соціальних результатів, підтримці місцевої спільноти, екологічна ефективність – у застосуванні екологічних матеріалів, програм енерго- та ресурсозбереження; екології праці.

На сучасному етапі розвитку суспільних відносин виокремлюють три основних підходи до визначення соціального підприємництва.

1. У США соціальним підприємництвом називають підприємницьку діяльність неприбуткових організацій, дохід від якої спрямовується на реалізацію статутних цілей організації. Місія та статутні цілі таких соціальних підприємств спрямовані на вирішення соціальних проблем, цільової групи, заради якої створювалась організація.

2. В європейських країнах соціальне підприємництво визначається як бізнес із соціальною місією. На відміну від звичайного підприємництва на перше місце тут виходить соціальний аспект, а потім економічна ефективність. Особливостями діяльності соціальних підприємств в Європі є колективна форма власності і діяльність на користь територіальної громади. Тобто суб'єктом соціального підприємництва тут виступають бізнес-підприємства з соціальною місією.

3. Використовується міжнародними приватними та громадськими фондами, створеними задля розвитку та підтримки даного напрямку соціально-економічної діяльності. Такі відомі та дієві фундації, як Schwab Foundation for Social Entrepreneurship (Швейцарія), Skoll Foundation (США) та Ashoka Foundation (Індія), визначають соціальне підприємництво як інноваційну підприємницьку діяльність із метою соціальних змін у суспільстві. Діяльність таких організацій спрямовується на пошук соціальних новаторів по всьому світі і створення сприятливих умов для їх праці. Організаційно-правові форми бізнесу таких підприємств включають діапазон від ініціативної групи в громаді, приватного бізнесу або науково-дослідного інституту.

Соціальна організація в процесі своєї діяльності розв'язує потрійне завдання:

- соціальну проблему, яку впродовж певного часу не вирішили через обмежений доступ певної цільової групи до фінансових та політичних ресурсів для її розв'язання;
- розробку та впровадження інноваційного механізму вирішення соціальної проблеми, який порушує усталений, але не справедливий стан речей;
- вивільнення ресурсів для цільової групи, що передбачає краще майбутнє не тільки для окремих індивідів, але й для суспільства в цілому.

Соціальний підприємець виокремлює проблему, з якою частина населення змирилася і сприймає як даність із тих чи інших причин, та сам розробляє і впроваджує новий спосіб вирішення проблеми – у вигляді послуги чи продукту. Отже, соціальне підприємництво дає можливість часткового і динамічного розв'язання гострих проблем суспільства.

Створення соціального підприємства передбачає: визначення чіткої і зрозумілої місії соціального спрямування, яка передбачає вирішення певних суспільних проблем; застосування бізнес-методів (організації, планування, контролю) із метою отримання прибутку; створення бізнес-організації на основі колективної форми власності, яка охоплює засновників, працівників, цільову групу, волонтерів та ін.

Досягнення соціального ефекту діяльності соціальних підприємств відбувається через:

- залучення цільових груп до виробництва товарів чи надання послуг (розв'язання проблем ресоціалізації, адаптації, працевлаштування тощо);

- надання якісних послуг та товарів представникам цільової групи на пільгових умовах (тим самим задовольняючи їх потреби та покращуючи якість життя);
- здійснення підприємницької діяльності без залучення цільової групи та спрямування доходів від такої діяльності на підтримку певної соціальної місії;
- застосування інноваційних підходів до розв'язання соціальних проблем;
- знаходження нових шляхів для реформування державних соціальних послуг;
- залучення громадян до участі в соціальних ініціативах на волонтерських засадах, об'єднання громад навколо соціальних проблем;
- поява нових видів соціальних послуг, які залишаються поза увагою звичайного бізнесу у зв'язку з мало-прибутковістю, непопулярністю, відсутністю належної професійної підготовки;
- більш ефективне використання наявних ресурсів регіону у вирішенні соціальних проблем;
- зниження навантаження на місцеві бюджети у вирішенні соціальних проблем (актуально в умовах хронічного дефіциту бюджетних коштів) [1].

Важливими є також соціально-психологічні ефекти діяльності соціального підприємства, оскільки його працівники у рівній мірі володіють ним, здійснюють контроль та знають на що і як витрачаються прибутки. Водночас для клієнтів соціально-психологічний ефект та, як наслідок, прихильність до соціального підприємства зумовлюються їх знанням про те, що вони знають, що частина його прибутків буде використана на соціальні та екологічні цілі.

На сьогодні соціальне підприємництво динамічно розвивається в європейських країнах, вирішуючи проблеми безробіття, соціального захисту, подальшого розвитку громадянського суспільства. Тому з метою подальшої імплементації у вітчизняну бізнес-систему доцільним є вивчення зарубіжного досвіду, зокрема інституційного забезпечення розвитку соціальних підприємств. Для прикладу, на платформах Ashoka, Make Sense можна вивчати різні практики діяльності соціальних підприємств, а на платформі Bebele можна використовувати онлайн-інструменти для роботи над власною соціальною бізнес-моделлю.

Соціальне підприємництво в Україні бере свій початок зі Старообрядної концепції справи, кооперативного руху та окремих соціально орієнтованих підприємств родинного бізнесу Терещенків, Ханенків, Смирєнків та ін. Активніше соціальні підприємства (по суті діяльності, а не по назві) почали створюватися в Україні з 1991 р. і були більш орієнтовані на працевлаштування людей з особливими потребами (підприємства УТОГ і УТОС). Дефініція «соціальне підприємство» стала популяризуватися в Україні з 2004 р., коли грантова програма UCAN почала проводити навчання соціальному підприємництву і надавати гранти на розвиток таких ініціатив громадським організаціям. У 2010 р. ініціативу підхопила Британська Рада в Україні, створивши Консорціум «Сприяння розвитку соціального підприємництва України», до якого увійшли Міжнародний фонд «Відродження», Фонд «Східна Європа», «Прайс воторхаус куперс Україна», «Ерсте Банк». У цьому напрямку «Ерсте Банк» запропонував надавати пільгові кредити для соціальних підприємців, а Консорціум ініціював підготовку тренерів із соціального підприємництва та створення ресурсних центрів розвитку соціального підприємництва в різних частинах України [4].

На сьогодні в Україні соціальне підприємництво активно підтримується міжнародними фондами і організаціями, зокрема, існує програми: підтримки внутрішньо

переміщених осіб від Програми Розвитку ООН, метою якої є створення робочих місць для внутрішньо переміщених осіб в Україні; допомоги вимушеним переселенцям і громадам від Міжнародної організації з міграції, метою якої є організація малих підприємств, самозайнятості та професійне навчання для цих категорій населення; розвитку сільської місцевості від Фонду «Монсанта», Міжнародного благодійного фонду «Добробут громад»; соціального інвестування «Вестерн Ен-Ай-Ес Ентерпрайз Фонд», метою якої є підтримка соціальних підприємств через надання доступних кредитів, консультаційних послуг, налагодження соціального партнерства для вирішення соціальних проблем у громадах.

На сьогодні використання підприємницьких підходів до вирішення соціальних проблем дозволить певною мірою зняти навантаження на державний бюджет щодо окремих соціальних видатків, забезпечити не лише захист, але й особистісний розвиток для соціально вразливих груп суспільства.

З метою активного розвитку соціального підприємництва в Україні необхідним вбачається прийняття Закону України «Про соціальне підприємство», який би нормативно врегулював доцільні та можливі організаційно-правові форми соціального підприємства та особливості оподаткування. Нещодавно російські ЗМІ повідомили про рішення уряду Російської Федерації винести на розгляд Держдуми доопрацьований законопроект «Про основи соціального обслуговування РФ», який уводить термін «соціальне підприємництво» у значенні підприємств малого бізнесу та некомерційних організацій, які надають соціальні послуги населенню. Якщо закон буде прийнято, Російська Федерація стане першою країною на пострадянському просторі, яка забезпечить умови для становлення соціального підприємництва в якості самостійної інституційної одиниці економічної системи, при цьому російські соціальні підприємства одержать можливість гарантованої державної підтримки в рамках урядових та муніципальних програм розвитку малого чи середнього бізнесу та соціально орієнтованих некомерційних організацій. Однак у напрямку побудови вітчизняної інституційної бази соціального підприємства варто пам'ятати, що соціальні підприємства повинні створюватися не заради пільги, а для покращання якості життя територіальної громади або соціально вразливих груп населення.

Оскільки соціальні підприємства залучають ресурси, які не задіяні в традиційному комерційному підприємстві, потенційним соціальним підприємцям варто розглянути такі категорії людських ресурсів, як люди з обмеженими можливостями, біженці або внутрішньо переміщені особи, люди похилого віку, люди, що вийшли з місць позбавлення волі, ВІЛ-позитивні люди, багатодітні мами та ін. Часто такі люди мають достатньо високу або специфічну кваліфікацію, знання, вміння та навички, однак їх формальні характеристики відлякують класичних підприємців від їх працевлаштування через існування низки стійких стереотипів.

Однею з потенційних ресурсних баз для створення соціальних підприємств можуть стати об'єкти інфраструктури, які є у власності територіальної громади. На сьогодні в Україні є багато будівель, які фактично не використовуються, в незадовільному стані та які знаходяться у власності громади. Такі приміщення можуть стати основою для створення соціальних підприємств із працевлаштуванням представників вразливих груп населення і прибутками, що спрямовуються на вирішення місцевих проблем. За організаційною формою це можуть бути комунальні або спільні комунальні під-

приємства, що діють на договірних засадах спільного фінансування відповідними територіальними громадами – суб'єктами співробітництва.

Враховуючи активізацію реалізації соціальної відповідальності успішними підприємствами, придбання послуг соціального підприємства у цьому напрямку може слугувати як передумовою стійкого розвитку останніх, так і ефективною та раціонально побудованою соціально відповідальною поведінкою першими. Також потенційно соціальні підприємства можуть працювати в сегменті аутсорсингу, оскільки все частіше успішні вітчизняні підприємства замовляють такі послуги, як прибирання, транспортування, кур'єрська доставка, обслуговування оргтехніки, комп'ютерних мереж, реклама і зв'язки з громадськістю, організація подій, освітні послуги, бухгалтерський облік тощо.

Зважаючи на глобальні суспільні поступи в Україні, споживацька культура в Україні принципово змінилася. Якщо декілька років тому споживачі звертали увагу здебільшого на ціну, то зараз водночас ураховується і країна-

виробник, складові, термін придатності, а також наявність соціальної компоненти. Таким чином, відчуття причетності до суспільно корисної справи через купівлю необхідного товару чи послуги може стати вагомим аргументом на користь підтримки національного товаровиробника та створення соціальних підприємств.

Висновки. Враховуючи об'єктивну необхідність економії державних коштів, соціальне підприємництво дасть можливість економити бюджетні кошти на соціальну сферу, підтвердженням чого є активний розвиток таких підприємств у країнах Європи, уряди яких із цією метою створили потужну інституційну базу. В макроекономічному вимірі соціальні підприємства, використовуючи інноваційні ресурси, створюватимуть реальне конкурентне середовище та додану вартість, що сприятиме висхідному руху економічної системи в цілому. Це актуалізує необхідність наукових досліджень у пошуку оптимальної інституційної бази підтримки соціального підприємництва та внутрішньоорганізаційного механізму забезпечення їх ефективної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Арапетян А. Соціально-відповідальний бізнес: переваги та обмеження / А. Арапетян, О. Архипчик, Л. Пан // Практика управління. – 2008. – № 7. – С. 12–18.
2. Бігняк О.В. Юридична та соціальна відповідальність суб'єктів підприємництва / О.В. Бігняк // Університет. наук. зап. – 2006. – № 1 (17). – С. 150–154.
3. Кіреєва О.Б. Соціальне підприємництво як засіб соціального розвитку / О.Б. Кіреєва // Пробл. упр. соц. та гуманіст. розв.: матеріали III регіон. наук.-практ. конф.; за заг. ред. В.Г. Вікторова. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2009. – С. 79–82.
4. Мокій А.І. Розвиток соціального підприємництва у контексті зміцнення економічної безпеки депресивних територій / А.І. Мокій, О.І. Дацко // Економічна безпека і підприємництво. – 2014. – № 1 (53). – С. 155–166.
5. Московская А.А. Социальное предпринимательство как гибридный бизнес и некоммерческой деятельности и его социальный потенциал в России / А.А. Московская // Модернизация экономики и глобализация: в 3-х кн.; отв. ред. Е.Г. Ясин. – М.: ИД ГУ-ВШЭ. – 2009. – С. 364–371.
6. Сандакова О. Соціальне підприємництво: що це? / О. Сандакова // Наша громада. – 2010. – № 1. – С. 19–24.

Аннотация. В работе рассмотрены предпосылки развития социального предпринимательства, определено его функциональное хозяйственное и общественное назначение, пути активизации его развития с целью создания им социальных ценностей и решения экономических проблем. Обоснована необходимость создания качественной институциональной базы для создания социального предпринимательства и обозначены целесообразные шаги его развития для выполнения социальной миссии.

Ключевые слова: общественные проблемы, социальные ценности, социальное предпринимательство.

Summary. In the research, the background of social enterprise development has been considered, its functional economic and social function has been defined, and the ways of its development have been outlined with the purpose of social values formation and economic problems solution. Taking into consideration that the rationally constructed economic and management mechanisms are necessary for the social entrepreneurship formation, there is a pragmatic necessity of outlining the appropriate social enterprises development strategies to fulfill the social mission.

Key words: social problems, social values, social entrepreneurship.